

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2016. godini

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Beograd 2018

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Miomir Korać

Urednici

Ivan Bugarski
Nadežda Gavrilović Vitas
Vojislav Filipović

Priprema

Arheološki institut

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-014-9

SADRŽAJ

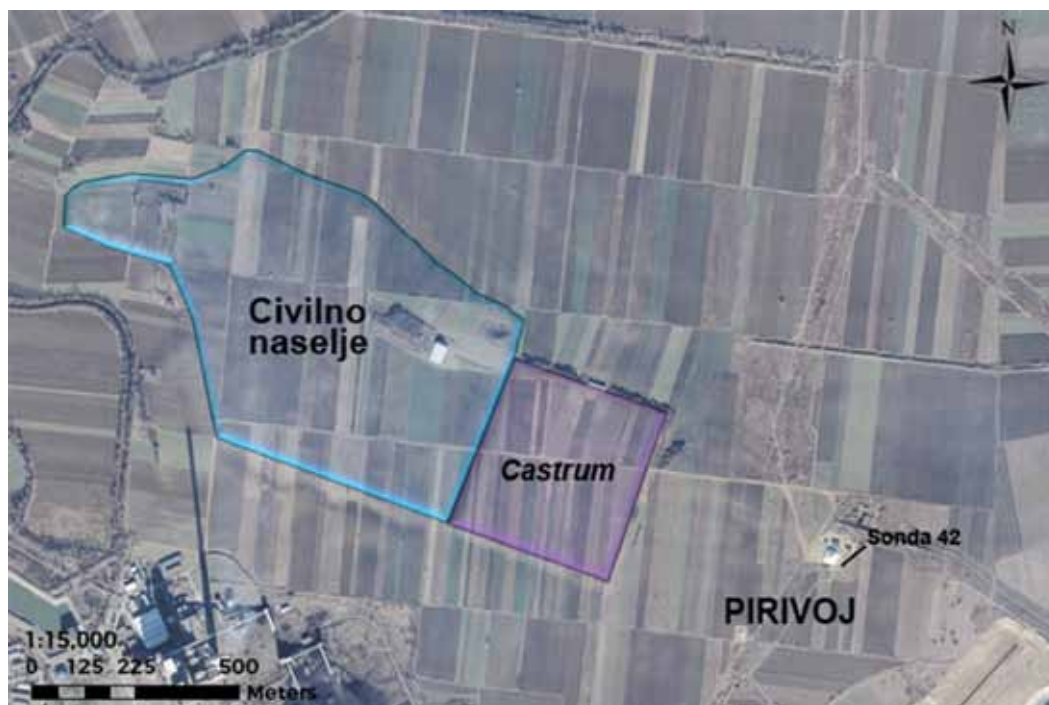
Redakcija, Uvod	5
Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, Momir Vukadinović, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2016. godine	13
Aleksandar Bulatović, Arthur H. Bankoff, Rada Gligorić, Wayne Powell, Vojislav Filipović, Andrea Mason, Ognjen Mladenović, Lokalizet Tumuli kod mosta na Krivajici: preliminarni rezultati istraživanja 2016. godine	23
Ivan Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2016. godine	29
Ilija Danković, Bebina Milovanović, Ilija Mikić, Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pirivoj (Viminacijum) 2016. godine	35
Bebina Milovanović, Ivana Kosanović, Nemanja Mrđić, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2016. godini	43
Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	55
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Arheološka istraživanja prostora zapadno od viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini	61
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2016. godine	69
Saša Redžić, Mladen Jovičić, Nemanja Mrđić, Dragana Rogić, Zaštitna arheološka istraživanja na lokalitetu Pećine (Viminacijum) 2016. godine	79
Sofija Petković, Gordan Janjić, Marija Jović, Igor Bjelić, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2016. godine	91
Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2016. godini	99

Ivan Bugarski, Markus Dotterweich, Vujadin Ivanišević, Alexander Maass, Constanze Röhl, Rainer Schreg, Aleksandar Stamenković, Ünsal Yalçın, Rekognosciranje šire okoline Caričinog grada u 2016. godini	107
Vojislav Filipović, Miloš Stamenković, Beleška o arheološkom nadzoru na autoputu E-75 tokom 2015. i 2016. godine	117
Josip Šarić, Značaj proučavanja sirovina za izradu artefakata od okresanog kamena: primeri iz prakse	123
Angelina Raičković Savić, Ana Bogdanović, Preliminarna analiza keramičkog materijala sa prostora viminacijumskog amfiteatra – objekti 3 i 4	129
Radmila Zotović, Rimski votivni spomenici na teritoriji centralne Srbije	137
Nemanja Marković, Arheozoologija istorijskih perioda: razvoj discipline u Arheološkom institutu	141
Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Ksenija Đukić, Sirmijum – Rezultati antropološkog projekta u 2016. godini	149
Milica Tapavički-Ilić, Jelena Anđelković Grašar, COST - akcija, projekat ARKWORK	155

Ilija Danković, Arheološki institut Beograd
 Bebina Milovanović, Arheološki institut Beograd
 Ilija Mikić, Arheološki institut Beograd

ZAŠTITNA ARHEOLOŠKA ISKOPAVANJA NA LOKALITETU PIRIVOJ (VIMINACIJUM) 2016. GODINE¹

Lokalitet Pirivoj nosi ime po lokalnom nazivu za potez istočno od viminacijumskog legijskog logora (sl. 1). Na ovom prostoru su 1997. godine vršena sondažna, a 2003-2007, 2011. i 2013. godine zaštitna arheološka iskopavanja, koja su u najvećoj meri rezultirala otkrićem istočne nekropole Viminacijuma. Istraženo je ukupno 413 grobova inhumiranih i 68 grobova kremiranih pokojnika. Najvažnija arheološka celina na nekropoli je grobna parcela, ograđena zidom od kamenih kvadera, dimenzija 20 m x 20 m. U središtu parcele otkrivena je građevina od ramskog škriljca i maltera, osnove 5 m x 5 m, u okviru koje se nalazio grob tipa *bustum*. Grandioznost ovog kompleksa u odnosu na druge funerarne celine otkrivene na viminacijumskim nekropola-

Slika 1 – Položaj lokaliteta Pirivoj

¹ Članak predstavlja rezultat rada na projektu IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanja materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizualizacije (III 47018) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

ma upućuje na zaključak da se radi o sahrani istaknutog člana zajednice (Golubović *et al.* 2009: 55). Veći deo nekropole na Pirivoju datovan je u period 2. i 3. veka, dok se sahranjivanje u zapadnom delu groblja vršilo u kasnoantičkom periodu (Redžić 2007: 79). Nekropola je formirana uz put koji je od istočne kapije kastruma vodio ka Pinkumu (Veliko Gradište), i koji je na lokalitetu Pirivoj arheološki potvrđen na tri mesta (Danković 2015). Pored celina sepulkralnog karaktera na lokalitetu je otkrivena i jedna opekarska peć.² Celovitije su publikovani samo rezultati istraživanja vođenih u jugozapadnom delu lokaliteta (Raičković, Milovanović 2010; Vuković 2010), dok se brojni radovi bave pojedinim grobnim celinama ili delovima njihovih grobnih inventara.

Slika 2 – Objekat 1, snimak odozgo

Najskoriji radovi na lokalitetu Pirivoj su vršeni na prostoru predviđenom za rekonstrukciju i prezentaciju antičke grobnice-memorije otkrivene tokom zaštitne kampanje na lokalitetu Pećine, predviđene za izmeštanje usled ugroženosti radovima na izgradnji novog bloka termoelektrane Kostolac B.³ Prostor je istražen u okviru sonde 42 i njenog istočnog proširenja, ukupne površine od 228 m². Sonda je postavljena južno od pomenutog antičkog puta i zapadnim delom se oslanja na arheološke iskope u kojima je otkrivena grobna parcela uglednog građanina. Istražena su dva objekta, po svemu sudeći funerarnog karaktera, kao i 36 grobova – 28 skeletnih i osam sa ostacima kremiranih pokojnika. Otkrivena je i krečana iz antičkog perioda, koja je nakon gubitka prvobitne funkcije bila iskorišćena u ritualne svrhe.

² Peć je prezentovana od strane M. Jovičića i B. Milovanović izlaganjem „Rimska ciglarska peć sa istočne nekropole Viminacijuma“ na XXXVII Skupštini i godišnjem skupu Srpskog arheološkog društva u Kragujevcu (9-11.10.2014).

³ Iskopavanja na lokalitetu Pirivoj u organizaciji Arheološkog instituta vođena su od 23. septembra do 29. novembra 2016. godine. Stručnu ekipu su činili potpisnici ovog izveštaja.

Objekat 1

Objekat je bio približno kvadratne osnove ili možda potkovičaste osnove, što nije bilo moguće sa sigurnošću utvrditi jer je jugozapadni ugao objekta zaobljen dok je severoistočni u potpunosti devastiran (sl. 2). Orijeantisan u pravcu zapad-istok sa odstupanjem od 13° ka severu. Spoljne dimenzije objekta iznose 4,20 m x 3,90 m. Očuvani su centralni deo zapadnog zida i pomenuti jugoistočni ugao, u najvećoj visini od 1,20 m, dok je ostatak objekta konstatovan u negativu. Građen je od komada ramskog škrljca vezanih krečnim malterom. Širina zapadnog zida iznosi 0,95 m, a širine severnog i južnog zida približno 1,50 m. Na ovaj način formirana je unutrašnjost objekta približno pravougaone osnove. Dužinu unutrašnjeg prostora nije moguće utvrditi budući da je očuvana samo zapadna čeona stranica, dok njegova širina iznosi 0,90 m.

Ispunu objekta činila je rastresita tamnomrka zemlja u kojoj je konstatovana velika koncentracija šuta sastavljenog mahom od komada ramskog škrljca i krečnog maltera, ali i komada krečnjaka na kojima se mestimično vide tragovi obrade. Nađeno je i nekoliko ljudskih kostiju. Potonji nalazi najverovatnije ukazuju na to da je objekat imao funkciju pohranjivanja sarkofaga od kamena.⁴ U šutu koji je ispunjavao unutrašnjost objekta otkriven je bronzani novac iz perioda 336-341. godine.

Objekat 2

Osnovu objekta 2 takođe nije moguće u potpunosti rekonstruisati budući da zalazi u zapadni i južni profil sonde. Orijeantisan je u pravcu zapad-istok, sa odstupanjem od 13° ka severu. Istraženi deo objekta ima dimenzije od 10 m x 2,40 m, i sastoji se od dve prostorije (sl. 3). Prostorija I je južno od dva pomenuta odeljenja. Četvorougaone je osnove, ali njene definitivne dimenzije nisu utvrđene jer zalazi u zapadni profil. Istražena dužina iznosi 2,40 m, a širina 3,65

Slika 3 – Objekat 2, snimak sa istoka

⁴ Građevine ovakvog karaktera nisu nepoznate na nekropolama Viminacijuma. Objekat slične namene pomenut je u izveštaju Saše Redžića, Mladena Jovičića i Nemanje Mrđića u ovom zborniku.

m. Ova odaja predstavlja stariju fazu objekta 2, na koju je kasnije sa severne strane prizidana prostorija II, što se vidi na osnovu dubine temelja zidova objekta. U okviru prostorije I otkriven je zasvedeni grob sa sarkofagom od olova: objekat 2 je najverovatnije prvobitno izgrađen kao ogradni zid pomenute celine (sl. 3).

Prostorija II je četvorougona osnovu, širine 4,40 m. Istražena dužina iznosi 2,40 m. Po svojoj prilici, ostaci severnog i zapadnog zida prostorije, očuvani u negativu, bili su konstatovani još tokom radova 2004. godine, kada je u južnom proširenju istočnog segmenta kvadrata 6 istražen ukop u obliku slova "Γ". Na osnovu ovih podataka, moguće je pretpostaviti ukupnu dužinu prostorije od 2,75 m. U okviru prostorije II otkrivena su tri groba inhumiranih pokojnika.

Grobovi kremiranih pokojnika

Tokom kampanje otkriveno je osam grobova sa ostacima kremiranih pokojnika. Dva groba pripadaju tipu Mala Kopašnica-Sase I (jednostavna grobna raka), pet tipu Mala Kopašnica-Sase II (dvoetažna raka), dok su ostaci jednog pokojnika bili pohranjeni u amforu koja je imala funkciju urne. Treba napomenuti da je i u donjoj etaži jednog od grobova tipa Mala Kopašnica-Sase II otkrivena posuda od keramike u kojoj se nalazio veći deo kremiranih kostiju pokojnika.

U dva slučaja je donji etaž bio oziđan opekama vezanim krečnim malterom, dok su u jednom grobu opeke bile nasatično postavljene. Ostaci pokrivača, delom uništenih tokom pljačke, otkriveni su u dva slučaja, dok je nad donjim etažom jednog od grobova otkrivena konstrukcija od tegula i imbreksa u vidu krova na dve vode, koja je takođe imala funkciju pokrivača. U tri slučaja su dna grobova

Slika 4 – Ostaci zasvedenog groba i sarkofaga od olova

bila patosana opekama. U tri groba su na opekama otkriveni žigovi VII Klauđijeve legije koja je bila stacionirana u Viminacijumu. Posebno se izdvaja jedan grob tipa Mala Kopašnica-Sase II u kojem su po dnu gornjeg etaža otkriveni ostaci konstrukcije od drveta i maltera (u određenim delovima figuralno oblikovanog i bojenog), koja može da potiče od neke vrste ograde oko donjeg

etaža. Četiri groba su orijentisana po osi zapad-istok, tri sever-jug, dok raka u koju je bila položena amfora-urna nije mogla da se definiše.

Najveći deo grobnog inventara čine posude od keramike (četiri lonca, dve zdele, amfora, kadionica i pehar). Otkrivene su i tri keramipke uljane lampe, dve grupe gvozdениh zakivaka sa donova kožnih sandala i jedan balsamarijum od stakla. Numizmatički materijal čini jedan novac od srebra i četiri od bronzе (jedan kovan za cara Trajana, a tri za Hadrijana). Na osnovu pokretnog materijala može se zaključiti da grobovi kremiranih pokojnika predstavljaju stariji horizont sahranjivanja, koji se ugrubo opredeljuje u prvu polovinu 2. veka.

Grobovi skeletno sahranjenih pokojnika

U okviru sonde 42 i njenog istočnog proširenja otkriveno je 28 grobova sa ostacima inhumiranih pokojnika. Posebno treba izdvojiti otkriće sarkofaga od krečnjaka za čiji poklopac je sekundarno iskorišćena starija nadgrobna stela (sl. 6). Na jednoj od dužih stranica sarkofaga konstatovano je epigrafsko polje sa sedlastim volutama. Natpis (ili figuralna predstava) nije očuvan jer je najverovatnije bio izveden bojom. Predstavljeno je prazno polje flankirano figurama krilatih genija u stavu dadofora, od kojih jedan genij drži podignutu baklju koja gori, dok je drugi nalakćen na ugašenu baklju (sl. 7). Pored sarkofaga, otkriveno je 10 grobova slobodno ukopanih pokojnika i 17 grobova sa različitim grobnim konstrukcijama.

Nad tri rake slobodno ukopanih pokojnika bilo je moguće konstatovati postojanje pokrivača od opeka. Među grobnim konstrukcijama posebno se izdvaja pomenuta zasvedena grobnica unutar koje je otkriven sarkofag od olova (sl. 4), kao i jedna konstrukcija trapezastog preseka. Otkrivena su još i tri groba zidana od opeka i krečnog maltera, devet grobova od nasatično postavljenih tegula, dva groba ozidana ulomcima opeka i komadima kamena (gde su u jednom slučaju upotrebljeni obrađeni komadi krečnjaka i peščara među kojima se nalazi i ulomak nadgrobne ploče sa natpisom) i jedan grob novorođenčeta sa konstrukcijom od imbreksa. Pet grobova sa stranicama od nasatično

Slika 5 – Grob kremiranog pokojnika negiran objektom 1

postavljenih tegula, dva groba ozidana ulomcima opeka i komadima kamena (gde su u jednom slučaju upotrebljeni obrađeni komadi krečnjaka i peščara među kojima se nalazi i ulomak nadgrobne ploče sa natpisom) i jedan grob novorođenčeta sa konstrukcijom od imbreksa. Pet grobova sa stranicama od nasatično

Slika 6 – Stela od kamena u funkciji poklopca sarkofaga

Slika 7 – Sarkofag , snimak sa severa

stavljenih tegula je imalo podnice od položenih opeka. Grobovi su najčešće orijentisani u pravcu zapad-istok (17 primera), tri groba su orijentisana u pravcu istok-zapad, dva u pravcu jug-sever, dok je orijentacija sever-jug zabeležena u u jednom slučaju. U pet grobova zbog pljačke čak ni delovi skeleta nisu otkriveni *in situ*, tako da njihove tačne orijentacije nije bilo moguće utvrditi.

Od grobnog inventara treba izdvojiti dva pehara od stakla, keramički lonac, nakit (prsten i narukvica od bronz, ukosnice od srebra i kosti, perla od kamena), gvozdenu mistriju, šivaću iglu od kosti i jednu morskú školjku. U grobovima skeletno sahranjenih pokojnika otkriveno je i 12 komada novca od bronz gde su najstariji primerci kovani u Nikeji (druga četvrtina 3. veka), a najmlađi potiče iz vremena cezara Konstantina II (330-335. g). U jednom grobu je nađen novac Kaligule u produženoj upotrebi, te ga stoga ne treba uzeti u obzir kod datovanja nekropole. Na osnovu nalaza iz grobova može da se zaključi da grobovi inhumiranih pokojnika predstavljaju mlađi horizont sahranjivanja na lokalitetu, koji se široko opredeljuje u 3. i prvu polovinu 4. veka. Taj hronološki odnos je potvrđen i time što je objekat 1, u funkciji skeletnog sahranjivanja, negirao jedan grob kremiranog pokojnika (sl. 5).

Krečana

Krečana je kvadratne osnove, dimenzija 2 m x 2 m x 0,45 m. Na stranicama se uočava krečni premaz u nanosu debljine do 2 cm. Ispunu je činila tamnomrka zemlje sa komadima ramskog škrljca, krečnjaka, krečnog maltera i opeka. Krečana se verovatno može vezati za izgradnju nekog od objekata otkrivenih u neposrednoj blizini, a pri čijoj gradnji je upotrebljavan krečni malter. U centralnom delu krečane otkrivena je

Slika 8 – Krečana, snimak sa juga

površina sa životinjskim kostima, gde je konstatovano nekoliko skeleta pasa u anatomskom položaju. Takođe su otkrivene kosti fetusa pasa. Na površini sa kostima nađene su dve amfore *in situ*, kao i jedan bronzani novac cara Antonina Pija (140-143), tako da se može pretpostaviti da je krečana nakon prestanka prvobitne funkcije bila korišćena tokom određenih ritualnih radnji (sl. 8).

Iskopavanja vršena na lokalitetu Pirivoj tokom 2016. godine pre svega su dodatno obogatila poznavanje prostornog plana na teritoriji istočno od Viminacijuma. Takođe su potvrđeni raniji zaključci da je u pitanju nekropola korišćena od strane pripadnika viših staleža lokalnog stanovništva. Ne treba zanemariti ni nekoliko grobova koji su bitni u sagledavanju različitih aspekata posmrtnih običaja u ovom delu Rimskog carstva.

Bibliografija:

Danković 2015 – I. Danković, Route of the Eastern Road of Viminacium, in: L. Vagalinski, N. Sharankov (eds), *LIMES XXII, Proceedings of 22nd International Congress of Roman Frontier Studies, Ruse, Bulgaria, September 2012*, Sofia 2015, 557–562.

Golubović et al. 2009 – S. Golubović, N. Mrđić, C. S. Speal, Killed by the Arrow: grave no. 152 from Viminacium, in: M. Müller (Hrsg.), *Xantener Berichte 16, Waffen in Aktion – ROMEK 16, Mainz am Rhein 2009*, 55–63.

Raičković, Milovanović 2010 – A. Raičković, B. Milovanović, Rezultati istraživanja jugozapadnog dela lokaliteta Pirivoj (Viminacijum), *Arheologija i prirodne nauke* 5, 7–28.

Redžić 2007 – S. Redžić, *Nalazi rimskih fibula na nekropolama Viminacijuma*, Beograd 2007.

Vuković 2010 – S. Vuković, Ostaci životinja sa jugozapadnog dela lokacije Pirivoj (Viminacijum), *Arheologija i prirodne nauke* 5, 57–82.